

The Dynamics of Public Participation and Seagrass Bed Conservation: A Case Study of Tambon Koh Libong, Amphoe Kantang, Changwat Trang

Suchat Bunjongkan¹ and Jawanit Kittitornkool²

¹Graduate Student (Environmental Management)

²Ph.D.(Development Studies), Lecturer
Faculty of Environmental Management
Prince of Songkla University

Abstract

This qualitative research aims to study the social, economic and political factors of fishing community, as well as other external factors contributing to the public participation in seagrass bed conservation at Tambon Koh Libong, Amphoe Kantang, Changwat Trang. It is found that the seagrass bed conservation is community's efforts to solve the depletion of coastal resources, which is caused by illegal fishing. Moreover, over-fishing and the degradation of coastal resources, especially seagrass bed, has led to increasing awareness of village leaders in both formal and informal organizations. The mobilization from of a non-governmental organization (NGO) (Yard Phon Association) is another factor contributive to the conservation. The public participation process began with learning from villages which have successful experiences in seagrass bed conservation. Then, information and knowledge about the conservation were disseminated among the villagers as the consequence of a related action research project conducted collaboratively by academics and the villagers. The enforcement of laws and regulations was also significant.

Factors contributive to the public participation are: 1) *Internal factors* which include social economic, and political conditions; leadership; the understanding of the importance of and approaches to conserving seagrass bed; exposure to conservation information; participating in conservation activities; sharing benefits from the conservation outcomes; villagers' ways of life which rely on natural resources; kinship and teacher-students relationships. 2) *External factors* which include government agencies, NGO, academics and the enforcement of laws and regulations. Both internal and external factors are interactive.

Keywords: dynamics of public participation, participation, seagrass bed conservation

พลวัตของชุมชนและการอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเล กรณีศึกษา ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง

สุชาติ บรรจงการ¹ และ เยาวนิจ กิตติธรรกุล²

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท (การจัดการสิ่งแวดล้อม)

²Ph.D.(Development Studies), อาจารย์

คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองของชุมชน ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง และปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการร่วมกันอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเล โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเล เป็นการร่วมมือกันของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งเป็นผลจากการทำประมงผิดกฎหมาย และการจับสัตว์น้ำก่อนวัยอันควรทำให้ปริมาณทรัพยากรชายฝั่งร่อยหรอลง ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพประมงและความเป็นอยู่ของชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้ตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ชุมชนยังได้รับการกระตุ้นจากองค์การพัฒนาเอกชน (สมาคมหอยคัน) ในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเล มีการแสวงหาแนวทางและเรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ โดยการประชุมร่วมกัน การทำความเข้าใจและเผยแพร่ข้อมูลการอนุรักษ์ภายในชุมชน นอกจากนี้ยังได้รับการช่วยเหลือจากนักวิชาการในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศชายฝั่ง โดยการทำวิจัยร่วมกันและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเลประกอบด้วย 1) ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ลักษณะสังคม เศรษฐกิจและการเมืองภายในชุมชน ความเป็นผู้นำของกลุ่มผู้นำ ความรู้ความเข้าใจต่อความสำคัญ ประโยชน์ และการอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเล การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเล วิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง องค์การพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นโยบายและกฎหมาย ทั้งนี้ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกต่างมีการปฏิสัมพันธ์เกื้อหนุนกัน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, การอนุรักษ์แหล่งห้วยทะเล, พลวัตการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทนำ

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในช่วงระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมาได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรัพยากรชายฝั่ง (คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมและคณะกรรมการประสานงานองค์การ

พัฒนาเอกชนภาคใต้, 2540, 1) แนวทางการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นมีหลายวิธีการ ทั้งการสงวน การรักษา การฟื้นฟู การบูรณะ และการห้ามใช้ โดยออกเป็นมาตรการทางกฎหมาย

ภายใต้การควบคุม ดูแล ของเจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามมาตรการต่างๆ ของรัฐที่ออกมาไม่ได้ทำให้ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติลดลงแต่อย่างใด ยังมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกจากจะทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงแล้ว ยังกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพาทรัพยากรเหล่านั้นในการทำมาหากิน และก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงเรื่อยมาระหว่างกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร (วิจารณ์ พานิช, 2543, 3)

แนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และให้มีการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนและเป็นธรรม คือการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ และพื้นที่ชายฝั่งทะเล เพื่อสร้างให้ชุมชนมีความรับผิดชอบร่วมกัน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมีส่วนร่วมนี้ได้ปรากฏเป็นรูปธรรมและประสบความสำเร็จในหลายชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านทุ่งทอง ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอเสนา จังหวัดตรัง สามารถแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนในชุมชนโดยมีพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ใช้สอยรวม 587 ไร่ สภาพป่ามีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ที่สำคัญสามารถลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรระหว่างกลุ่มนายทุนและชาวประมงพื้นบ้านได้อีกด้วย จนได้รับการยอมรับจากกรมป่าไม้ให้เป็นป่าชายเลนชุมชนสาธิตแห่งแรกของประเทศไทยในปี 2535 (สมาคมหยาดฝน, 2540, 59-56)

การเกิดป่าชายเลนชุมชนลักษณะเดียวกันนี้ได้ขยายไปสู่ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอีก 4 ชุมชนในจังหวัดตรัง ได้แก่ บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว บ้านหัวหิน บ้านปากคลอง ตำบลบ่อหิน อำเภอเสนา และบ้านพระม่วง ตำบลนาเกลือ อำเภอกันตัง เช่นเดียวกับชุมชนตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมีส่วนร่วมสามารถลดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งหญ้าทะเล อันเกิดจากการทำประมงแบบล้างผลาญ ได้แก่ อวนรุน อวนลาก ระเบิด ยาเบื่อ และอวนซัก นอกจากนี้จะทำลายพื้นที่แหล่งหญ้าทะเลแล้ว ยังกระทบ

ต่อความเป็นอยู่ของชาวประมงพื้นบ้านอีกด้วย

การอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลโดยชุมชนตำบลเกาะลิบงประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ทำให้พื้นที่แหล่งหญ้าทะเลมีความสมบูรณ์และแพร่กระจายครอบคลุมพื้นที่มากขึ้น ชุมชนมีชื่อเสียงด้านการอนุรักษ์เป็นที่สนใจเยี่ยมชมของบุคคลทั่วไป ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการให้บริการนักท่องเที่ยวชมพื้นที่แหล่งหญ้าทะเล พะยูง และธรรมชาติต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง นอกเหนือจากการทำประมงเพียงอย่างเดียว

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลในชุมชนตำบลเกาะลิบงตั้งแต่อดีต (ก่อนปี 2530) จนถึงปัจจุบัน (ปี 2544) มีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นบทความวิจัยนี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเพื่อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล กรณีศึกษา ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง” พยายามที่จะอธิบายปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ในที่นี้บทความวิจัยมุ่งนำเสนอเนื้อหา 2 ประเด็นหลัก ดังวัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้การร่วมกันอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลของชาวประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไป
2. เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขอบเขตการศึกษา

1. พื้นที่ศึกษา ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2 บ้านเกาะมุกด์ หมู่ที่ 4 บ้านบาตูปูเต๊ะ และหมู่ที่ 6 บ้านเจ้าไหม
2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา แบ่งเป็น 5 กลุ่ม คือ
 - 2.1 ชาวประมงพื้นบ้าน หมู่บ้านละ 20 คน รวมทั้งหมด 60 คน
 - 2.2 ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านบ้านบาตูปูเต๊ะ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเกาะมุกด์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเจ้าไหม สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะลิบง หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 6 รวมทั้งหมด

11 คน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำทางศาสนา แม่บ้าน และแกนนำต่างๆ บ้านบาตูปูเต๊ะ 4 คน บ้านเกาะมุกด์ 3 คน และบ้านเจ้าไหม 3 คน

2.3 เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เกาะลิบง เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม เจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า หมู่เกาะลิบง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ระดับอำเภอและจังหวัด หน่วยงานละ 1 คน รวมทั้งหมด 5 คน

2.4 เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่สมาคมหยาดฝน และเจ้าหน้าที่ชมรมประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง หน่วยงานละ 1 คน รวมทั้งหมด 2 คน

2.5 ผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้ที่มีความรอบรู้ มีประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ ของชุมชนเป็นอย่างดี

3. ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล โดยพิจารณาถึงลักษณะการทำการกิจกรรม ขั้นตอนการมีส่วนร่วม และปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม คือ ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ของชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน ตลอดจนศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล

4. ตัวแปรที่ศึกษา ประกอบด้วย

4.1 ปัจจัยภายใน ได้แก่

4.1.1 ความเป็นผู้นำของกลุ่มผู้นำในข้อ 2.2

4.1.2 ความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล

4.1.3 ความรู้ความเข้าใจต่อความสำคัญและประโยชน์ของแหล่งหญ้าทะเล

4.1.4 การรับรู้ข้อมูลข่าวสารการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล

4.1.5 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล

4.1.6 ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน

4.1.7 เงื่อนไขวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

4.1.8 ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล

4.2 ปัจจัยภายนอก ได้แก่

4.2.1 การสนับสนุน และความร่วมมือจากองค์กรภายนอกในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล

4.2.2 นโยบาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล

4.2.3 ประมงผิดกฎหมายจากนอกพื้นที่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. วิธีการเก็บข้อมูล

1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารและข้อมูลเกี่ยวกับสภาพหมู่บ้านในระดับตำบล อำเภอและจังหวัด และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ศึกษา

1.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลภาคสนามแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1.2.1 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ได้แก่ สภาพสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรชุมชน และการเปลี่ยนแปลง

1.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลของชาวประมงพื้นบ้านตลอดจนปัจจัยต่างๆ ที่อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลของประชาชน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมีระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภายใน 3 หมู่บ้าน เป้าหมาย แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1.2.2.1 ขั้นตอนการเตรียมการ ได้แก่ การสำรวจเบื้องต้นของกลุ่มหมู่บ้านเป้าหมายเป็นระยะเวลา 2 เดือน

1.2.2.2 ขั้นตอนการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ระยะเวลา 3 เดือน หรือหมู่บ้านละ 1 เดือน เริ่มจากหมู่บ้านบาตูปูเต๊ะ บ้านเกาะมุกด์ และบ้านเจ้าไหม ตามลำดับ เพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้านในพื้นที่ทำความเข้าใจสภาพทั่วไปของชุมชน โดยวิธีการสำรวจสังเกตการณ์จากลักษณะทั่วไปและการเข้าร่วมกิจกรรมในหมู่บ้านด้วย ซึ่งการวิจัยภาคสนามนี้ ใช้วิธีการเก็บ

ข้อมูลจากการศึกษาเขียนของ อมรา พงศาพิชญ์ (2536) เรื่อง “วิธีการเก็บข้อมูลในสนาม” 2 วิธีการ คือ
ก. การสังเกตโดยตรง
(Direct Observation)

ข. การสังเกตโดยการมีส่วนร่วม (Participatory Observation) ซึ่งในกระบวนการสังเกตจะใช้วิธีการ 3 ขั้นตอน คือ การสังเกต การสอบถาม และการบันทึก โดยในขั้นตอนการสอบถามนั้น ใช้การสอบถาม 3 แบบ คือ

(1) แบบเป็นทางการคือ โดยใช้แบบสอบถามเชิงโครงสร้าง (Structured Interview) มีทั้งคำถามปลายเปิดและคำถามปลายปิดเพื่อใช้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ชาวประมงพื้นบ้าน จำนวน 60 คน

(2) แบบกึ่งทางการคือ เป็นแนวคำถามเปิด (Semi-Structured Interview) ที่ผู้วิจัยออกแบบเพื่อใช้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างต่าง ๆ 5 กลุ่ม ได้แก่ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้รู้ (Key Informants) และการสนทนากลุ่ม (Group Discussion) กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

(3) แบบไม่เป็นทางการ เป็นวิธีที่ใช้สอบถามพูดคุยทั่วไป และจากการเข้าร่วมสังเกตในช่วงที่มีกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน

หลังจากเก็บข้อมูลในภาคสนามเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำข้อมูลทั้งหมดทำการวิเคราะห์และสรุปผล

1.3 จัดประชุมในหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง หมู่บ้านละ 1 ครั้ง รวม 3 ครั้ง ผู้เข้าร่วมประชุมคือ ชาวประมงพื้นบ้าน หมู่บ้านละ 20 คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่สรุปได้จากกรวิจัย ซึ่งการประชุมทั้ง 3 ครั้งนี้ จะพูดคุยในหัวข้อที่เหมือนกัน โดยผู้วิจัยเป็นผู้นำเสนอข้อมูลสรุปแก่ที่ประชุม เพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านเสนอความคิดเห็นและแก้ไขเพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดหรือไม่ชัดเจน

1.4 จัดประชุมรวมทั้ง 3 หมู่บ้าน 1 ครั้ง ผู้เข้าร่วมประชุมคือ ชาวประมงพื้นบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยให้แต่ละหมู่บ้านคัดเลือกตัวแทนเข้าร่วมประชุม เพื่อเป็นการสรุปข้อมูลทั้งหมดอีกครั้ง โดยผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลแต่ละหมู่บ้าน แล้วให้แต่ละหมู่บ้านแสดงความคิดเห็น

เห็นเพิ่มเติมหรือแก้ไขข้อมูล และเปิดโอกาสให้หมู่บ้านอื่นได้ซักถาม เสนอแนะหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

2. การเลือกพื้นที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

การเลือกพื้นที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ เลือกตำบลและหมู่บ้านที่มีพื้นที่แหล่งหญ้าทะเลและมีโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล และชาวบ้านมีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรประมงเป็นหลัก

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปหรือการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ที่ได้จากการสังเกต สอบถาม แล้วจัดบันทึก ซึ่งวิธีการหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการของสูลังค์ จันทวานิช (2540, 130-137) เป็นแบบอย่างในการวิเคราะห์ โดยอาศัยการวิเคราะห์ 3 ชนิดคือ

3.1 การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่มองเห็นในหมู่บ้าน เช่น การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ในชุมชน การทำกิจกรรมของชุมชน

3.2 การวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จากข้อ 3.1 ทำการจำแนกข้อมูลเป็นชนิดๆ เช่น กิจกรรมความคิดเห็นและการมีส่วนร่วม

3.3 วิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) เป็นวิธีการที่นำข้อมูลทั้งหมดมาทำการสังเคราะห์สรุปหาความสัมพันธ์ คือ การใช้วิธีเปรียบเทียบ โดยการนำข้อมูลมาเทียบเป็นปรากฏการณ์แยกแยะปรากฏการณ์ออกเป็นส่วนๆ เพื่อหาลักษณะร่วมและแตกต่างของข้อมูล

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชาวประมงพื้นบ้าน หมายถึง ชาวประมงที่ออกทำการประมงโดยไม่ใช้เรือ หรือใช้เรือแจว เรือพาย เรือหางยาว เรือกอและ และเรือที่มีขนาดเครื่องยนต์ตั้งแต่ 5-12 กำลังม้า ส่วนเครื่องมือทำการประมง ได้แก่ เบ็ด ราวแห ไซตุ๋ อวนลอย ฉมวก เป็นต้น

องค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานพัฒนาชุมชนร่วมกับชาวบ้าน

หน่วยงานของรัฐ หมายถึง เจ้าหน้าที่ส่วนราชการผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือมีความรับผิดชอบในกิจกรรมโครงการนั้น

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ หมายถึง การเข้าร่วมของชาวบ้านตามขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ความเป็นผู้นำ หมายถึง การทำงานของกลุ่มบุคคล/บุคคล ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีความสามารถและมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาชุมชนตนเองได้

ผลประโยชน์ที่ได้รับ หมายถึง ผลตอบแทนที่ได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเล

ความรู้ ความเข้าใจ การอนุรักษ์ หมายถึง ความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ที่นำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเอื้อให้เกิดการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในพื้นที่ รวมทั้งการรับรู้ที่สามารถถ่ายทอดออกมาในเชิงคำพูดเกี่ยวกับวิธีการ หลักการในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การรับรู้ข่าวสารการอนุรักษ์ หมายถึง การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งแหล่งห้วยน้ำทะเล โดยผ่านสื่อชนิดต่างๆ เช่น แผ่นพับ ใบปลิว แผ่นป้าย วิทยุ และโทรทัศน์ รวมทั้งจากการเข้ารับการอบรม/สัมมนา และคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนผู้นำท้องถิ่น และประชาชนด้วยกันเอง

ความรู้ ความเข้าใจ ต่อความสำคัญและประโยชน์ของแหล่งห้วยน้ำทะเล หมายถึง ความสามารถในการในเชิงคำพูด หรือการปฏิบัติที่สามารถอธิบายถึงความสำคัญและประโยชน์ของแหล่งห้วยน้ำทะเล

วิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยทรัพยากรชายฝั่งหรือทรัพยากรทางทะเล รวมทั้งทรัพยากรประมงในการหาเลี้ยงชีพเป็นหลัก

การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก หมายถึง การได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งนโยบายและกฎหมายต่างๆ ที่เอื้อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตาม หรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะอื่นๆ ในชุมชนทั้งที่สนับสนุนหรือขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเล

ผู้รู้ หรือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) หมายถึง ผู้ที่มีความรอบรู้ มีประสบการณ์ในเรื่องต่างๆของชุมชนเป็นอย่างดีซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะกิจกรรม วิธีการทำกิจกรรมในการอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเล ตลอดจนข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อการอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเล

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเลโดยกระบวนการ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการคิดและเสนอแนวทางในการดำเนินงาน 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ 5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างและศึกษาเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเล ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2544) พลวัตของชุมชนและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง กรณีศึกษาชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. สาเหตุการอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเล

การอนุรักษ์แหล่งห้วยน้ำทะเลในชุมชนตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง โดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเกิดจากวิกฤติการณ์ทรัพยากรประมง ชาวประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำได้น้อยลง ทำให้รายได้จากการจับสัตว์น้ำลดลง ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาว

ประมงพื้นบ้าน วิถีการดำรงชีพการประมงนั้นนอกจากเป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำประมงผิดกฎหมาย ได้แก่ ประมงอวนรุน อวนลาก ระเบิด ยาเบื่อ และอวนซัก เป็นการจับสัตว์น้ำเกินขีดจำกัดของธรรมชาติ (Carrying Capacity) และเป็นผลกระทบโดยตรงต่อสัตว์น้ำแล้ว ความเสื่อมโทรมของแหล่งหญ้าทะเลที่เกิดจากการทำลายโดยประมงอวนรุน อวนลาก และอวนซัก ทำให้แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งหากิน และแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำมีน้อยลงและขาดความสมบูรณ์ เป็นการเพิ่มวิกฤติการณ์ทรัพยากรประมงโดยทางอ้อม ดังนั้นกลุ่มผู้นำชุมชนประกอบด้วย กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ แกนนำต่างๆ หรือผู้นำธรรมชาติ มีความตระหนักในวิกฤติการณ์ปัญหา ประกอบกับได้รับการกระตุ้น และช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน (สมาคมหยาดฝน) จึงมีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยยึดหลักการที่ว่าหากในชุมชนไม่มีการทำประมงผิดกฎหมาย ได้แก่ อวนรุน ยาเบื่อ ระเบิด อวนลาก อวนซัก และอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลให้มีความสมบูรณ์ขึ้นแล้ว ความสมบูรณ์ของทรัพยากรประมงจะกลับคืนมา

2. ลักษณะกิจกรรมและพัฒนาการ

การอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล กิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านร่วมกันปฏิบัติเพื่อปกป้องทรัพยากรชายฝั่ง มีพัฒนาการแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้ดังนี้

ระยะที่ 1 กระบวนการแสวงหาแนวทางและเรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ เป็นการศึกษาเรียนรู้วิธีการและรูปแบบการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าชายเลนและหญ้าทะเล ได้แก่ ชุมชนบ้านแหลมมะขาม บ้านแหลมไทร และบ้านทุ่ง มีการแลกเปลี่ยนความคิดและปรึกษาหารือกันในรูปแบบการประชุมระหว่างกลุ่มผู้นำชุมชนตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง กับกลุ่มผู้นำในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ดังกล่าว โดยมีตัวแทนชาวบ้านในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการทำกิจกรรมอนุรักษ์ รวมทั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดหรือประสบการณ์ในลักษณะการประชุมดังกล่าว มีการประสานงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน คือ สมาคม

หยาดฝน

ระยะที่ 2 การทำกิจกรรมอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลในชุมชนและการเสริมสร้างความเข้าใจจากนักวิชาการ ภายหลังจากกลุ่มผู้นำในชุมชนตำบลเกาะลิบงได้แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ กระบวนการทำกิจกรรมอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลเริ่มมีการประชุมปรึกษาหารือของกลุ่มผู้นำและชาวประมงพื้นบ้านเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลในชุมชน มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและทำความเข้าใจกับประชาชนในหมู่บ้าน โดยการประชุมหมู่บ้านหรือสอดแทรกประเด็นการพูดคุยที่มีผลผลิต หลังจากเสร็จสิ้นการประชุมอภิปรายทางศาสนา กิจกรรมอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล ประกอบด้วย การเลิกทำประมงผิดกฎหมายในชุมชน ได้แก่ อวนรุน อวนลาก อวนซัก ระเบิด และยาเบื่อ การสอดส่องและระมัดระวังการทำประมงผิดกฎหมายจากชุมชนต่างพื้นที่ การจับกุมผู้กระทำความผิด การปักป้ายและทำแนวเขตการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลจากหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นการติดต่อประสานงานระหว่างกลุ่มผู้นำในชุมชนต่างๆ เนื่องจากมีเขตพื้นที่แหล่งหญ้าทะเลติดต่อกัน นอกจากนั้นชุมชนตำบลเกาะลิบงใช้กลยุทธ์การอนุรักษ์พะยูนเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลอีกด้วย การได้รับความร่วมมือในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลจากชาวประมงพื้นบ้านเป็นอย่างดีนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้ช่วยสร้างความเข้าใจและความตระหนักต่อความสำคัญต่อทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งหญ้าทะเลมีการทำวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องและชาวประมงพื้นบ้าน สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีความเข้าใจ เกิดความตระหนักและร่วมกันอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลมากขึ้น

ระยะที่ 3 การตอบรับและความร่วมมือจากภาครัฐ การผลักดันการอนุรักษ์หญ้าทะเลโดยชุมชนตำบลเกาะลิบง ทำให้จังหวัดตรังมีนโยบายระดับจังหวัดในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล ได้แก่ ออกประกาศจังหวัดตรัง เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมือประมงบาง

ชนิดทำประมงบริเวณแหล่งหญ้าทะเล ในพื้นที่กำหนดประกาศวันที่ 16 พฤษภาคม 2535 มีการจัดโครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล 3 โครงการ ได้แก่ โครงการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล โครงการอนุรักษ์พะยูน และโครงการอนุรักษ์เต่าทะเล ขณะเดียวกันกรมประมงโดยประมงอำเภอกันตัง ได้มีโครงการเงินทุนให้ชาวประมงพื้นบ้านกู้ยืม เพื่อใช้ในการปรับเปลี่ยนอุปกรณ์ประมงผิดกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน และในปี 2539 จังหวัดตรังใช้พะยูนเป็นสัญลักษณ์ในการแข่งขันกีฬาแห่งชาติอีกด้วย รวมทั้งมีคำสั่งจังหวัดตรัง เรื่อง แต่งตั้งชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล สั่ง ณ วันที่ 30 ธันวาคม 2541 เพื่อให้ชุดปฏิบัติการดังกล่าวทำหน้าที่ปกป้อง ดูแล ฝึกระวังการทำประมงผิดกฎหมาย ประชาสัมพันธ์และสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชนในหมู่บ้าน และในปี 2543 ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม และศูนย์ศึกษาธรรมชาติทางทะเลจังหวัดตรัง มีการจัดการประชุมเสวนาระหว่างกลุ่มที่เกี่ยวข้องต่างๆ ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ชาวประมงพื้นบ้าน และสื่อมวลชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลและพะยูนในจังหวัดตรัง เพื่อรับทราบสถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน นอกจากนี้มีการจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งรวมทั้งแหล่งหญ้าทะเลและพะยูนแก่เยาวชน นักเรียน นักศึกษาและชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่อีกด้วย

ในการทำกิจกรรมการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลดังกล่าว สามารถแบ่งกลุ่มคนตามลักษณะกิจกรรมได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้นำ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มแกนนำ กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มนี้ทำส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นผู้นำหรือการริเริ่ม เช่น การศึกษาดูงานหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ การจับกุมการทำประมงผิดกฎหมาย ติดต่อประสานงานระหว่างหมู่บ้าน/อำเภอ/จังหวัด การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ และการเผยแพร่ผลงานการอนุรักษ์หรือเป็นวิทยากร เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน กิจกรรมที่กลุ่มบุคคลดังกล่าวปฏิบัติส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ให้

ความร่วมมือกับกลุ่มผู้นำหรือกิจกรรมที่เป็นผลประโยชน์จากการอนุรักษ์ ได้แก่ การประชุมร่วมกับผู้นำ/ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล/หน่วยงานราชการ การปฏิบัติตามข้อตกลงในการทำประมง การให้ความร่วมมือทำกิจกรรมตามสถานการณ์ การสอดส่อง ดูแล รายงานข่าวสารแก่ผู้นำ/ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล/หน่วยงานราชการ การทำประมง และการบริการนักท่องเที่ยว เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 กลุ่มบุคคลภายนอก กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มบุคคลดังกล่าวปฏิบัติ ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เป็นผลประโยชน์จากการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล ได้แก่ การทำประมง การอบรม/สัมมนา/ศึกษาดูงาน และการศึกษาวิจัย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลเล็มน้อยลง ถึงแม้ว่าจะไม่มีการทำประมงผิดกฎหมายในแหล่งหญ้าทะเลภายในชุมชนแล้วก็ตาม ซึ่งเป็นผลมาจากกลไกและเงื่อนไขต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3. เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน

จากการศึกษาพบว่าเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้านนั้น มีการเปลี่ยนแปลงเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะแรก การสนับสนุนและส่งเสริมจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายในที่สนับสนุนและส่งเสริมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน ชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ ความเป็นผู้นำ ความรู้ ความเข้าใจต่อความสำคัญ ประโยชน์และการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล การรับรู้ข้อมูลการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการอนุรักษ์ วิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน คือความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์แบบครูและลูกศิษย์ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องคือ จังหวัดตรัง ประมงอำเภอกันตัง อุทยานแห่งชาติ

หาดเจ้าไหม เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหมู่เกาะลิบง และศูนย์
ศึกษาธรรมชาติทางทะเลจังหวัดตรัง องค์การพัฒนา
เอกชน คือ สมาคมหยาดฝน นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่ง
นอกจากจะมีนโยบายและกฎหมายในระดับประเทศที่
เป็นกรอบกว้างๆ แล้ว ในระดับท้องถิ่นยังมีประกาศ
จังหวัดตรัง เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมือประมงบาง
ชนิดทำการประมงในบริเวณแหล่งหญ้าทะเลในพื้นที่
กำหนด และคำสั่งจังหวัดตรัง เรื่อง แต่งตั้งชุดปฏิบัติการ
เฉพาะกิจเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลอีกด้วย

ซึ่งในขณะนี้ทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กร
พัฒนาเอกชนมีความสัมพันธ์เชิงรุกต่อชุมชนในการ
จัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์
แหล่งหญ้าทะเลในชุมชนมีผู้นำที่มีความตระหนักต่อ
ปัญหา และพยายามหาแนวทางแก้ปัญหาตลอดเวลา มี
การให้ความรู้ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความสำคัญ
และประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ประกอบ
กับได้รับการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบ
นิเวศชายฝั่ง และผลกระทบจากเครื่องมือประมงผิด
กฎหมายที่ใช้กันอยู่จากนักวิชาการ ในรูปแบบของการ
วิจัยร่วมกันระหว่างชาวประมงพื้นบ้านและนักวิชาการ
โดยการสนับสนุนและช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐที่
เกี่ยวข้องและองค์กรพัฒนาเอกชน อีกทั้งชุมชนมีวิถีชีวิต
และเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครอบครัว จึงเห็นผล
ประโยชน์ที่รับจากการอนุรักษ์เป็นสำคัญ และได้รับความ
ร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี โดยอาศัยความสัมพันธ์
ทางสังคมในลักษณะต่างๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิง
เครือญาติ ความสัมพันธ์แบบครูและลูกศิษย์

ดังนั้นจากการสนับสนุนและส่งเสริมของปัจจัย
ภายในชุมชนและภายนอกชุมชนดังกล่าว ทำให้ชุมชนมี
ความเข้มแข็งระดับหนึ่ง สามารถที่จะบริหารจัดการ
ทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์แหล่ง
หญ้าทะเลจนเกิดผลสำเร็จ ชุมชนมีชื่อเสียงมีผู้สนใจมา
เยี่ยมชมและทัศนศึกษามากขึ้น ทำให้ชุมชนมีรายได้
เพิ่มขึ้นจากการให้บริการนักท่องเที่ยว ชมแหล่งหญ้า
ทะเล พะยูน และสถานที่ต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง
ต่างจากเดิมที่มีเฉพาะการประกอบอาชีพประมงเพียง

อย่างเดียว

ลักษณะที่สอง การลดบทบาทของปัจจัย ภายนอกและปัจจัยภายในมีความสำคัญน้อยลง

ประมาณปี 2538 เป็นต้นมา องค์การพัฒนา
เอกชน (สมาคมหยาดฝน) ได้ลดบทบาทการให้ความ
ช่วยเหลือชุมชนตำบลเกาะลิบง ด้านการอนุรักษ์
ทรัพยากรชายฝั่ง เนื่องจากได้มีพื้นที่เป้าหมายในการให้
ความช่วยเหลือด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่งพื้นที่อื่น
ประกอบกับในพื้นที่ชุมชนตำบลเกาะลิบงมีองค์กรชุมชน
ที่เข้มแข็งระดับหนึ่ง สามารถที่จะบริหารจัดการทรัพยากร
ภายในชุมชนได้เอง ด้วยเหตุผลเดียวกันนี้และการมี
บุคลากรไม่เพียงพอทำให้หน่วยงานภาครัฐได้ลดบทบาท
สัมพันธ์เชิงรุกกับชุมชนเช่นกัน

ผลที่ได้รับจากการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง
ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล
จนเป็นที่สนใจเยี่ยมชมของบุคคลต่างๆ ทั้งแหล่งหญ้า
ทะเล พะยูน และธรรมชาติอื่นๆ ในท้องทะเลพื้นที่ตำบล
เกาะลิบง ประกอบกับการสนับสนุนและส่งเสริมด้าน
การท่องเที่ยวของจังหวัดตรัง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ทางสังคม เศรษฐกิจ ภายในชุมชน จะเห็นได้จากการ
พัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ทั้งถนน ไฟฟ้า
ประปา โทรศัพท์ และความเจริญด้านการท่องเที่ยว ได้แก่
บังกะโล รีสอร์ท ร้านค้าต่างๆ และการให้บริการเรือ
นำเที่ยว ทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและเป็นค่าตอบแทน
ที่ค่อนข้างสูง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงด้านการ
ปกครองท้องถิ่นเป็นแบบองค์การบริหารส่วนตำบลที่มี
ตัวแทน ส่งผลให้ความสำคัญของปัจจัยภายในชุมชนที่
เกื้อหนุนหรือส่งเสริมความร่วมมือของชุมชนในการ
จัดการทรัพยากรชายฝั่งมีน้อยลง และเกิดความขัดแย้ง
ระหว่างกลุ่มภายในชุมชน อันเนื่องมาจากการแบ่งขั้ว
ทางการเมืองที่เกิดจากระบบการเลือกตั้งสมาชิกองค์การ
บริหารส่วนตำบลในปัจจุบัน ทั้งนี้บทบาทด้านการ
อนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลขององค์การบริหารส่วนตำบล
ในปัจจุบันมีน้อย เมื่อพิจารณาจากแผนงานขององค์การ
บริหารส่วนตำบลในแต่ละปี ขาดความต่อเนื่องในการ
ส่งเสริมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ภายในชุมชน และความ
ร่วมมือของชุมชนในการทำงานร่วมกับองค์การบริหาร
ส่วนตำบลมีน้อยอีกด้วย เนื่องมาจากเหตุผลดังกล่าว

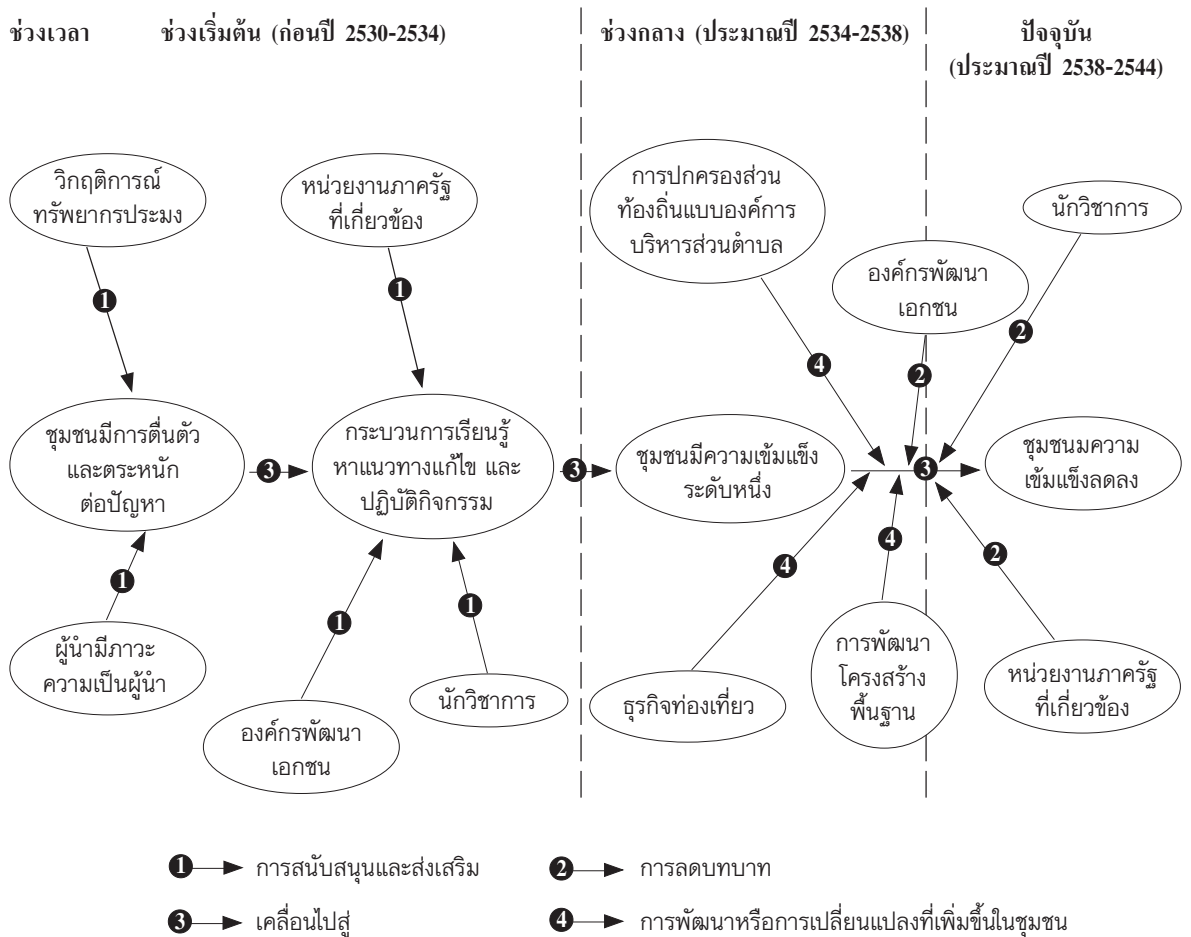
ข้างต้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าชุมชนจะให้ความร่วมมือทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์กับองค์การบริหารส่วนตำบลน้อย แต่โดยส่วนตัวของชาวบ้านยังเห็นความสำคัญและประโยชน์ของแหล่งหญ้าทะเล

ดังนั้นสภาพความร่วมมือของชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล ขาดความกระตือรือร้นขาดผู้นำ ขาดความต่อเนื่องทั้งการเชื่อมโยงแนวคิดสู่คนรุ่นหลัง และการทำงานด้านการอนุรักษ์ได้รับความร่วมมือจากชุมชนน้อยลง จึงนำไปสู่ความไม่เข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

สรุปและอภิปรายผล

เพื่อให้เห็นพลวัตของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง สามารถแบ่งช่วงเวลาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้เป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงเริ่มต้น (ก่อนปี 2530-2534) ช่วงกลาง (ประมาณปี 2534-2538) และช่วงปัจจุบัน (ประมาณปี 2538-2544) (รูปที่ 1)

ในช่วงแรกนั้น ชุมชนเกิดวิกฤติการณ์ทรัพยากรประมง และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวประมงพื้นบ้าน จึงเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนมีความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งชุมชนมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรชายฝั่งเป็นหลัก และมีผู้นำชุมชนที่รับรู้ปัญหา ประกอบ

รูปที่ 1 พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

กับการเกี่ยวพันและส่งเสริมจากปัจจัยภายในชุมชนต่างๆ และปัจจัยภายนอก ทั้งหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน จึงนำไปสู่การแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาและการร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ในเวลาต่อมา และชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นสามารถบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งเกิดผลสำเร็จในระดับหนึ่ง สอดคล้องกับการศึกษาของ สุนันทา นิลเพชร (2539, 88-109) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่งทะเลจังหวัดตรังและกระบี่ พบว่าผู้นำที่มีจิตสำนึกรับรู้ปัญหา ชาวประมงมีความรู้ความเข้าใจในความสำคัญ ของทรัพยากรชายฝั่ง การมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และนักวิชาการจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้านมากขึ้น และกลายเป็น “องค์กรชุมชน” ที่ร่วมกันทำงานอนุรักษ์ และนิยพรรณ วรณศิริ (2540) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงเครือญาติในหนังสือมนุษยวิทยาสังคมไว้ว่า ความเป็นเครือญาติสามารถช่วยในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งผู้นำต่างๆ ทั้งผู้นำทางศาสนา ครู หรือผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลและได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน สามารถเป็นผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่นได้ (สมยศ พุ่มหว่า, 2534)

นอกจากนี้จากการศึกษาของ Donna และ Tietze (2000, 65) พบว่าหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย และองค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of United Nations) มีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการสนับสนุนและช่วยเหลือให้เกิดการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนในอ่าวพังงา

ดังนั้นกล่าวได้ว่าชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครอบครัว และมีปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งมีการเกื้อกูลจากปัจจัยภายในชุมชน และได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากปัจจัยภายนอก จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งจนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งในชุมชนได้เป็นผลสำเร็จ ช่วงกลางและช่วงปัจจุบัน เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งเป็นผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ทำให้

เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน กล่าวคือมีการพัฒนา ด้านการท่องเที่ยวทั้ง รีสอร์ท บังกะโล ร้านค้า และการให้บริการเรือรับจ้าง นำเที่ยวชมแหล่งหญ้าทะเล พะยูน และสถานที่ต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง ทำให้ชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้นและได้ค่าตอบแทน ที่ค่อนข้างสูง ประกอบกับในช่วงระยะนี้ ทั้งองค์กรเอกชน และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้ลดการช่วยเหลือชุมชน ด้วยเหตุผลที่องค์กรพัฒนาเอกชนมีพื้นที่เป้าหมายในการช่วยเหลือพื้นที่อื่นและหน่วยงานภาครัฐมีบุคลากร ไม่เพียงพอ ตลอดจนเชื่อว่าองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง และการทำประมงผิดกฎหมายภายในชุมชนลดน้อยลง ไปมาก ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยองค์กรชุมชนได้ นอกจากนี้ในปี 2539 ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นรูปแบบของ องค์กรการบริหารส่วนตำบลผ่านระบบการเลือกตั้งที่มี ตัวแทนก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งทั้งหมด ที่กล่าวมานี้ ส่งผลให้ในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) ชุมชนมีความเข้มแข็งน้อยลง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรชายฝั่งลดน้อยลงด้วย ประชาชนมีวิถีชีวิตแบบ บริโภคนิยมมากขึ้น กลุ่มคนทำงานด้านการอนุรักษ์มี จำนวนน้อยลง และขาดการเชื่อมต่องานด้านการอนุรักษ์ สู่คนรุ่นหลัง ถึงแม้ว่าปัจจุบันภายในชุมชนจะไม่มี การทำประมงผิดกฎหมายแล้วก็ตาม

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าวนี้ รัชนิกร เศรษฐ (2528) ได้อธิบายไว้ในหนังสือสังคม- วิทยาชนบทว่า สังคมชนบทหรือหมู่บ้านมีแนวโน้มจะ ต้องกลายเป็นสังคมเมือง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมต่างๆ ในชุมชน ได้แก่ การบริโภค และการ อยู่ร่วมกัน และจะส่งผลต่อการสามัคคีกลมเกลียวหรือ การรวมกลุ่มของคนในสังคม ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจาก สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติประชากร ทัศนคติและค่านิยม เศรษฐกิจ การศึกษา เทคโนโลยี และนโยบายของผู้นำ ชุมชน (ณรงค์ เส็งประชา, 2541) และความขัดแย้งที่ เกิดขึ้นภายในชุมชน สืบเนื่องจากระบบการเลือกตั้ง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น จากการศึกษาของ วุฒิสาร ตันไชย (2541) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับความรู้ ความ เข้าใจ ความคิดเห็นและพฤติกรรมของประชาชนที่มีต่อ การเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่นในจังหวัดสิงห์บุรี

ภูเก็ท และสงขลา พบว่าเมื่อระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบที่มีตัวแทนได้ถูกนำมาใช้ในการเมืองระดับท้องถิ่นทำให้เกิดการแข่งขั้ แบ่งฝายถือประโยชน์เป็นหลัก เป็นระบบที่ไม่เน้นการร่วมแรงร่วมใจ ไม่มีการเสียสละมีแต่ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้งจึงทำให้มีความขัดแย้งสูง และสอดคล้องกับการศึกษาของ นรนิติ เศรษฐบุตร และคณะ (2541) ที่ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาประชาธิปไตย กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลทั่วประเทศ พบว่าระบบการเลือกตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบล จะมีผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งจากหลายชั่วอำนาจปรากฏการณ์นี้จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงแนวโน้มที่จะมีชั่วอำนาจหลากหลายขึ้น (pluralization) ในหมู่บ้าน ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งและแตกแยกในชุมชน

ดังนั้นกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองภายในชุมชน และการขาดการเกื้อหนุน ส่งเสริม จากปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ทำให้ความเข้มแข็งของชุมชนลดลง จึงมีผลให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งในชุมชนหรือการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลภายในชุมชนลดระดับลงด้วย

กล่าวโดยสรุป พลวัตของชุมชนบุคคลภายในชุมชนเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อระดับความเข้มแข็งของชุมชนนั้นๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเปลี่ยนแปลงของปัจจัยหรือเงื่อนไขภายในและภายนอกชุมชนว่าจะส่งเสริมหรือทำลายความเข้มแข็งของชุมชนด้วย อย่างไรก็ดีตามจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างศูนย์รวมแห่งความร่วมมือของคนในชุมชนลดความขัดแย้ง รวมทั้งมีเป้าหมายในการแก้ปัญหา ร่วมกัน เพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งหรือการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลภายในชุมชนมีความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเกิดผลสำเร็จมีดังนี้

1. องค์กรชุมชนหรือชาวประมงพื้นบ้าน จะต้องมิจิตสำนึกต่อความสำคัญของทรัพยากรชายฝั่ง และช่วยกันสอดส่อง ดูแลทรัพยากรชายฝั่งในชุมชนอย่างจริงจัง รวมทั้งพยายามสร้างผู้นำในชุมชนที่เสียสละเพื่อส่วนรวมให้เพิ่มมากขึ้น และที่สำคัญพยายามสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง โดยเชื่อมโยงกับองค์กรภายนอกเพื่อสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งใช้ความรู้ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล เช่น การใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านดั้งเดิมในการทำประมง เป็นต้น ตลอดจนให้ตระหนักถึงสิทธิและบทบาทหน้าที่ในการบำรุงรักษา การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญ ปี 2540

2. สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ึ่งตระหนักในภาระหน้าที่และรับผิดชอบต่อสังคมให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยเหลือสังคมในระดับชุมชนหรือการส่งเสริมองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง โดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ชุมชนได้พัฒนาความรู้ ความเข้าใจปัญหาและสาเหตุ รวมทั้งสามารถแก้ไขปัญหาได้ในระยะยาว

3. หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง จำเป็นจะต้องมีการติดต่อประสานงาน และช่วยเหลือชุมชนอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ของภาครัฐ รวมทั้งให้มีการกวดขันและบังคับใช้มาตรการที่มีอยู่อย่างจริงจัง เด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรการบริหารส่วนตำบล ต้องเป็นกลไกที่สร้างความร่วมมือภายในชุมชน ลดความขัดแย้งเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน โดยการตระหนักถึงปัญหาและมีเป้าหมายในการแก้ปัญหา ร่วมกัน รวมทั้งให้มีการส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลภายในชุมชน และมีแผนงานด้านการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรงบประมาณเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งเพิ่มมากขึ้น และให้มีการกระตุ้นจิตสำนึก ทั้งสมาชิกองค์กรการบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ขององค์กรการบริหารส่วนตำบล และชาวประมงพื้นบ้าน ตลอดจนในการทำกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ต้องให้ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนร่วมกำหนด วางแผนร่วมปฏิบัติและต้องมีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม และคณะกรรมการประสานงาน
องค์การพัฒนาเอกชนภาคใต้. (2540). การจัดการ
ทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น
กรณีศึกษา จังหวัดตรัง และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ใน
รายงานฉบับสุดท้ายเสนอต่อโครงการจัดการทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (NREM, THAILAND)
กองโครงการเศรษฐกิจสำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สงขลา: คณะ
การจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2541). มนุษย์กับสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- นรนิติ เศรษฐบุตร สมคิด เลิศไพฑูรย์ และ สายทิพย์
สุดดีพันธ์. (2541). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการ
พัฒนาประชาธิปไตย: องค์การบริหารส่วนตำบล.
กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- นียบรรณ วรณศิริ. (2540). มนุษย์วิทยาสังคมและวัฒนธรรม.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- รัชนิกร เศรษฐรัฐ. (2528). สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพฯ:
ไทยวัฒนาพานิช.
- วิจารณ์ พานิช. (2543). สิทธิชุมชน: การกระจายอำนาจ
จัดการทรัพยากร. วิวัฒน์ คติธรรมนิตย, (บรรณา-
ธิการ). กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- วุฒิสาร ตันไชย. (2541). ทำไมคนไทยจึงไม่มีส่วนร่วมทาง
การเมืองเท่าที่ควร? คำถามที่ต้องการคำตอบ.
วารสารธรรมศาสตร์, 2(พฤษภาคม-สิงหาคม).
- สมยศ ทุ่งหว่า. (2534). สังคมชนบทกับการพัฒนา. สงขลา:
ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 12. (2543). รายงานสถานการณ์
สิ่งแวดล้อมภาคใต้ตอนล่าง ปี 2542. กรุงเทพฯ:
สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและ
สิ่งแวดล้อม.
- สุนันทา นิลเพชร. (2539). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมใน
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวประมง
พื้นบ้านชายฝั่งทะเล จังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง.
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ
จัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2540). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์
ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมาคมหยาดฝน. (2540). การดำเนินงานป่าชายเลนชุมชน
การจัดการและขยายผล กรณีศึกษาป่าชายเลน บ้าน
ทุ่งทอง อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง. ผลการดำเนินงาน
โครงการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของรัฐ หลักสูตร “ป่า
ชุมชน”. สงขลา: ฝ่ายส่งเสริมการปลูกและบำรุงป่า
สำนักงานป่าไม้เขตสงขลา.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2536). วิธีการเก็บข้อมูลในสนาม. วิธี
การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม-
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Donna, Nickerson J. & Tietze. (2000). Community-
Based Management for Sustainable Fisheries
Resources in Phang-nga Bay, Thailand. *Coastal
Management*. 1(January-March), 65-75.